

УДК [332.012.23:332.122]339.137

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
ТЕНДЕНЦІЙ ДОМІНУЮЧОГО КОНКУРЕНТНОГО
ПОЗИЦІОНУВАННЯ НА ГАЛУЗЕВИХ РИНКАХ**

Горошкова Л.А., д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, доцент кафедри менеджменту організацій та логістики

Волков В.П., д.т.н., проф., академік Академії економічних наук України, проректор з науково-педагогічної роботи

Касінок М.А., магістрант

Кіорпе А.В., магістрант, ДВНЗ «Запорізький національний університет»

Горошкова Л. А., Волков В.П., Касінок М.А., Кіорпе А.В. Методологічні підходи до визначення тенденцій домінуючого конкурентного позиціонування на галузевих ринках.

У статті проведений аналіз основних показників рівня монополізації галузевих ринків. Доведено, що основною метою антимонопольного регулювання є забезпечення умов для ефективного функціонування ринкової системи. Дія ринкової конкуренції, вільного ринку породжує монополію, що змінює умови конкурентної боротьби і створює загрозу безпеці економічної системи. Показано, що в практиці антимонопольного регулювання застосовується близько двадцяти основних показників наявності монопольного становища у підприємства. Проведений аналіз показав, що кожний з них має свої переваги і недоліки.

Можливість застосування індексів Харфіндела-Хіршмана для управління конкурентною ситуацією на ринку продемонстровано на прикладі ринку житлово-комунальних послуг. Доведена важливість визначення розмірів ОСББ та можливості створення достатнього рівня їх організації, що забезпечить можливість узгоджених дій протистояння природній монополії – ЖКГ. Для визначення мінімальної кількості ОСББ, що дозволить вважати ринок споживачів житлово-комунальних послуг – монополією використано індекс Харфіндела-Хіршмана. Встановлено, що частка організованих ОСББ повинна складати не менше 35% від їх загальної кількості.

Goroshkova L., Volkov V., Kasyanjik M., Kiorpe A. The methodological approaches to definition of the tendencies of dominant competitive positioning in the branch markets.

In article the analysis of the basic parameters of a monopolization level of the branch markets is carried out. It is shown, that the basic purpose of antiexclusive regulation is maintenance of conditions for effective functioning of market system. The action of a market competition, free market derivate monopoly, which changes conditions of competitive struggle and creates threat to safety of economic system. It is shown, that in practice of antiexclusive regulation is applied about twenty basic parameters of presence of an exclusive situation at the enterprise. The carried out analysis has shown, that of each of them has the advantages and lacks.

Opportunity of application of indexes Harfindel – Hirshman for management a competitive situation in the market is shown on an example of the market of housing and municipal services. The proved importance of definition of the sizes condominium (association of the co-owners of multiroom houses) and opportunity of creation of a sufficient level of their organization, which will ensure an opportunity of the coordinated actions in relation to natural monopoly - housing and municipal services. For definition of a minimum quantity condominium, which will allow to consider the market of the consumers of housing and municipal services – monopsony the index

Harfindel – Hirshman is used. It is established, that the share organized condominium should make not smaller 35 % from their total.

Горошкова Л. А., Волков В.П., Касянок М.А., Киорпе А.В. Методологические подходы к определению тенденций доминирующего конкурентного позиционирования на отраслевых рынках.

В статье проведен анализ основных показателей уровня монополизации отраслевых рынков. Показано, что основной целью антимонопольного регулирования есть обеспечение условий для эффективного функционирования рыночной системы. Действие рыночной конкуренции, свободного рынка порождает монополию, которая изменяет условия конкурентной борьбы и создает угрозу безопасности экономической системы. Показано, что в практике антимонопольного регулирования применяется около двадцати основных показателей наличия монопольного положения у предприятия. Проведенный анализ показал, что каждого из них имеет свои преимущества и недостатки.

Возможность применения индексов Харфинделя-Хиршмана для управления конкурентной ситуацией на рынке продемонстрирована на примере рынка жилищно-коммунальных услуг. Доказана важность определения размеров ОСББ и возможности создания достаточного уровня их организации, которая обеспечит возможность согласованных действий противостояния естественной монополии – ЖКГ. Для определения минимального количества ОСББ, которое позволит считать рынок потребителей жилищно-коммунальных услуг – монополией использован индекс Харфинделя-Хиршмана. Установлено, что доля организованных ОСББ должна составлять не меньше 35% от их общего количества.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Безумовно, що конкуренція є позитивним явищем на будь-якому ринку. Уряди майже всіх європейських країн приймають численні закони для спонукання розвитку конкуренції, щоб не допустити здійснення антиконкурентних дій суб'єктами господарювання та монополізації економіки. Але для суб'єктів господарювання властиве бажання розширення частки ринку, забезпечення для себе вигідніших умов функціонування. Іншими словами для фірм, що працюють в умовах конкуренції, на будь-якому етапі розвитку характерним є прагнення до монополізації. Тому важливим завданням є створення ефективної системи регулювання державою монопольних процесів та конкурентних відносин. Переліченими обставинами зумовлена актуальність питання знаходження ефективних методів визначення рівня монополізації ринку з урахуванням галузевих особливостей.

Аналіз основних досліджень чи публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питаннями оцінки рівня монополізму на галузевих ринках займаються такі вчені, як Т.Бень, В.Венгер, Н.Задорожня, О.Костусев, І.Лагутін, В.Сиченко, В.Точілін, С.Черненко та ін. [1-6]. Результати власних досліджень авторів наведені у [7-8].

Виокремлення невирішених проблем, яким присвячена стаття. Таким чином існує необхідність пошуку шляхів та можливостей ефективного управління на рівні підприємств і галузей національного господарства з використанням показників оцінки рівня монополізації ринку з урахування його специфіки.

Формування цілей статті. Основним завданням роботи є аналіз основних показників рівня монополізації галузевих ринків, з'ясування їх переваги і недоліків та особливостей застосування у вітчизняній практиці антимонопольного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розв'язання проблем економічної безпеки галузі за умови сталого розвитку пов'язане із станом конкурентного середовища на ринку. З розвитком господарських процесів розвивались моделі ринкових форм конкуренції. Основними серед них є: досконала (чиста, вільна) конкуренція та недосконала конкуренція (монополістична

конкуренція, олігополія, чиста монополія (абсолютна) і монопсонія). Сучасний ринок є ринком недосконалої конкуренції, на якому переплітаються монополія, олігополія, монополістична конкуренція і монопсонія. Особливістю недосконалої конкуренції є наявність у фірм ринкової влади.

У «Методиці визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» [9] ринкова (монопольна) влада – здатність суб'єкта господарювання (групи суб'єктів господарювання) визначати чи суттєво впливати на умови обороту товару на ринку, не допускати, усувати, обмежувати конкуренцію, зокрема підвищувати ціну та підтримувати її понад рівень ціни, що існував би за умов значної конкуренції.

В фаховій літературі наводять наступні ознаки ринкової влади [2]:

1) Здатність суб'єкта господарювання, який не є єдиним виробником (постачальником) відповідного товару, диктувати свої умови під час продажу товару, укладання угоди про постачання, нав'язувати споживачу не вигідні умови.

2) Здатність суб'єкта господарювання шляхом монополізації ринку постачання виробничих ресурсів обмежувати конкуренцію, витіснити з ринку інших підприємців, які виробляють відповідні товари із застосуванням цих виробничих ресурсів, або створювати бар'єри для вступу на ринок.

3) Здатність суб'єктів господарювання скорочувати або обмежувати випуск товарів і постачання їх на ринок збуту з метою отримання односторонньої користі під час купівлі або продажу товарів, під час укладання угод на постачання товарів, коли інші суб'єкти господарювання, які є його конкурентами, нездатні компенсувати утворений дефіцит товарів.

4) Здатність суб'єкта господарювання підвищувати ціни на товари і підтримувати їх на рівні, вищому за обумовлений конкуренцією на ринку.

На сьогодні у більшості країн світу з розвинутою ринковою економікою склалась певна практика вивчення тенденцій домінуючого конкурентного позиціонування. Основними вихідними показниками, що описують структуру ринку, виступають кількість продавців (покупців) і характер їх розподілу. У загальному випадку, чим нижча кількість продавців (покупців) і вище нерівномірність розподілу їх часток ринку, тим вище їхній ступінь впливу на ринок. У літературі представлені різні показники структури ринку, що дозволяють провести їх класифікацію. Більшість авторів [10, 11] серед цих показників виділяє: метод визначення рівня монополізму за допомогою індекса Харфінделя-Хіршмана, метод розрахунку частки підприємства на ринку та ін.

Індекс концентрації є відношенням сумарної частки ринку певної кількості найбільш великих фірм у галузі до її загального розміру Q_a . У загальному випадку, чим вищий індекс концентрації при фіксованій кількості розглянутих фірм, тим вищий рівень концентрації в галузі:

$$CR_k = \frac{\sum_{i=1}^k Q_i}{Q_a} \quad (1)$$

Американським економістом У.Шепардом була запропонована наступна класифікація олігопольних ринків на основі індексу концентрації для 4-х великих підприємств: щільна, чи компактна олігополія, коли на частку перших чотирьох найбільших фірм приходить більша 60% ринку; нещільна, чи простора олігополія, коли на частку перших чотирьох найбільших гравців приходить не більш 40% ринку.

Відповідно до точки зору У.Шепарда, у першому випадку змова учасників можлива, у другому – практично відсутня. На думку автора, ринки нещільної конкуренції, монополістичної і недосконалої конкуренції належать до ефективної конкуренції, оптимальної з загальноекономічної точки зору.

Основним недоліком показника є його залежність від числа обраних фірм для

аналізу, що визначає його можливу неефективність.

З практичної точки зору визначення оптимальної величини числа оцінюваних учасників можна навести приклад дослідження Фрааса і Гріра 606 випадків з фіксації цін, ініційованої міністерством юстиції США в період між 1910 і 1972 р., у яких з'ясувалося, що медіанне значення числа учасників даних процесів дорівнює 8.

Серед економічних показників, які характеризують рівень монополізації ринку, найбільш поширеним є індекс Харфінделя-Хіршмана (IXX), який розраховується як сума квадратів ринкової частки фірм, що діють на ринку:

$$IXX = \sum (A_j)^2 \quad (2)$$

де A_j – частка фірми на ринку, виражена у %.

При цьому $\sum (A_j) = 100\%$. Індекс може набирати значення від 0 (повна децентралізація виробництва) до 10000 (абсолютна (чиста) монополія). Емпірично визначено, що при значеннях індексу 1000 і менше ринок є немонополізованим (нормальним для конкуренції, у цих межах значень індексу дозволяється злиття фірм), а 1800 і більше – монополізованим. В діапазоні значень IXX від 1225 до 3400 ринок класифікується як обмежена олігополія, 3400 – 10000 – ринок з домінуючою фірмою.

У випадку рівності частки учасників ринку індекс Харфінделя-Хіршмана обернено пропорційний їхньому загальному числу. Таким чином, з одного боку, індекс Харфінделя-Хіршмана дозволяє врахувати кількість учасників ринку, з іншого, – нерівномірність їх часток розподілу. Дана властивість показника робить його універсальним інструментом оцінки структури ринку, що, наприклад, знаходить практичне застосування в антимонопольній практиці США з 1982 р.

Зокрема, в антитрестовському законодавстві США для оцінки можливості злиттів прийнята наступна класифікація структур ринку в залежності від значень індексу Харфінделя-Хіршмана:

– $IXX < 1000$, ринок вважається неконцентрованим, досить численним, злиття допускаються;

– $1000 < IXX < 1800$, ринок помірковано концентрований, при $IXX > 1400$ класифікується як загрозовано нечисленний і вимагає більш пильної оцінки;

– $IXX > 1800$, ринок високо концентрований чи небагаточисленний, злиття допускаються у випадку приросту $IXX < 50$, забороняються при зміні $IXX > 100$ і вимагають додаткового аналізу при зміні в межах $51 < IXX < 100$. Ці правила для отримання дозволу на злиття, були доповнені Департаментом юстиції США у 1984 р. умовою не перевищення частки на ринку домінуючої фірми граничного рівня 35%.

У більш загальному виді індекс IXX був сформульований Ханом і Кеєм у виді:

$$HK = \left(\sum s_i^a \right)^{\frac{1}{1-a}}, \quad (3)$$

де a – будь-яка позитивна константа.

Для визначення рівня монополізму в галузі використовуються різноманітні індекси, одним з яких є коефіцієнт (ранговий індекс концентрації) Розенблота (Холла-Тайдмана). Він розраховується на основі співставлення рангів фірм на ринку однакового товару та часток цих фірм на цьому ринку:

$$HT = \frac{1}{2 \sum R_i q_i - 1}, \quad (4)$$

де R_i – ранг i -ї фірми на ринку (найбільша фірма має ранг 1);

q_i – частка продажів на ринку.

Цей індекс змінюється від $1/n$ до 1, де n – кількість конкурентів у даному секторі ринку. Для випадку монополії він дорівнює 1, для ринку досконалої конкуренції – 0.

Однак вважається, що коефіцієнт (ранговий індекс концентрації) Розенблюта (Холла-Тайдмана) доцільно використовувати для аналізу рівня концентрації ринку разом з іншими показниками.

Знаходить застосування також показник дисперсії S^2 ринкових часток, що відбиває ступінь нерівномірності розподілу часткою ринку фірм у галузі:

$$S^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (s_i - \bar{S})^2 \quad (5)$$

Показник дисперсії ринкових часток пов'язаний з коефіцієнтом варіації розмірів фірм: $V = S / \bar{S}$. Чим вища нерівномірність розподілу часток фірм на ринку, тим вища їхня дисперсія і відповідно варіація.

При цьому взаємозв'язок даних показників з індексом Харфінделя-Хіршмана наступна: $IHX = 1/n (1 + V^2)$. Таким чином, індекс Харфінделя-Хіршмана обернено пропорційний числу фірм у галузі і прямо пропорційний коефіцієнту варіації, чи ступеню нерівномірності їхнього розподілу.

Відомий також показник ентропії ринку E , що характеризує ступінь його хаотичності, невпорядкованості. Чим вище значення показника, тим у більшому ступені ринок належить до конкурентного, його максимальне значення дорівнює одиниці, що відповідає ринку досконалої конкуренції, нульове значення відповідає монополії:

$$E = - \sum_{i=1}^n s_i \ln \frac{1}{s_i} \quad (6)$$

Продовженням попереднього показника є рівень відносної ентропії E_0 :

$$E_0 = E / \ln(n) \quad (7)$$

Індекс Джини являє собою відношення площ між кривою сумарних часток ринку фірм, проранжованих у порядку зростання, і лінією рівномірного розподілу часткою ринку до площі всього сектора:

$$G = \frac{S_A}{S_A + S_B} \quad (8)$$

Чим вище індекс Джини, тим більш опукла крива Лоренца, вище нерівномірність, а, отже, і ступінь концентрації. Недоліком індексу є відсутність урахування кількості фірм на ринку і трудомісткості розрахунків усіх без винятку часток фірм (включаючи найменші).

Представлені показники деякою мірою дійсно відбивають структуру ринку, однак, на наш погляд, для повноцінного синтезу ринкової ситуації необхідно також враховувати і динаміку ринку (споживання, виробництва і їх балансу), що, впливає на рівень оптимальності функціонування галузі.

Інколи ситуацію на ринку характеризують за допомогою визначення стану окремої фірми, що дозволяє їй впливати на оточення, що виявляється у виді лідерства з формування ціни, варіюванні обсягів постачань на ринок, створенні бар'єрів входу новим учасникам. Здатність фірми впливати на ринок формалізовано за допомогою низки показників, серед яких можна відзначити наступні коефіцієнти: Бейна, Лернера, Тобіна, Папандреу, що розглядають взаємозв'язок фінансово-економічних результатів діяльності фірм і показників, що характеризують структуру ринку.

Коефіцієнт Тобіна – відношення ринкової вартості компанії, наприклад, з оцінки фондового ринку до відновленої вартості, що відбиває витрати придбання фізичних активів компанії в діючих цінах. Перевищення ринкової вартості компанії над відновленою вартістю її активів свідчить про наявність джерел отримання підвищеного прибутку, що, у свою чергу, відбиває її ринкову силу.

Характерним фактором, що відбиває здатність фірми до володіння ринковою владою, виступає її бренд. При цьому вартість бренда компанії найчастіше має об'єктивну оцінку, так само як і вартість матеріальних активів. Зіставлення вартості бренда і матеріальних активів відбиває деякою мірою здатність компанії у володінні ринкової влади на ринку.

Коефіцієнт Папандреу відбиває перехресну еластичність попиту на продукт фірми в залежності від зміни ціни на продукт конкуруючою фірмою, з урахуванням її дійсної здатності здійснити зміни. Необхідною умовою розрахунку даного коефіцієнта є слабкий вплив на обсяг продажів фірми цін галузевих конкурентів. Даний показник суттєво спирається на суб'єктивні фактори і не знайшов широкого поширення в практиці.

А.Лернером був запропонований індекс, що характеризує міру перевищення ціни товару над його граничними витратами, що, по суті, і відбиває її ринкову владу, оскільки в умовах досконалої конкуренції ці показники повинні бути ідентичними. Таким чином, ступінь перевищення ціни фірми на ринку тим вища, чим більша частка ринку, займана нею, і нижче еластичність попиту.

Лернером був також запропонований індекс для масштабів галузі:

$$L = \frac{\dot{a} S_i^2}{E_d} = \frac{IXX}{E_d} \quad (9)$$

Ступінь перевищення цін сукупності фірм у галузі над граничними витратами, тобто галузева маржа прибутку прямо пропорційна індексу Харфінделя-Хіршмана і обернено пропорційна еластичності поту.

До переваг індексу Лернера належить виявлення залежності маржі прибутку (як прояву ринкової влади фірми) від структури ринку, що, у свою чергу, і стало основою емпіричних досліджень щодо доведення коректності передумов Гарвардської парадигми: структура ринку – поведінка – результат.

Проте, поряд з очевидними перевагами залежності складових індексу Лернера, невідповідність, або проблематичний механізм їхньої практичної ідентифікації, на нашу думку, у значній мірі обмежує сферу його реального використання. Крім того, будь-яка теоретична модель апіорі має деяку помилку опису реальних явищ унаслідок як вступних допущень, так і самого розрахункового апарата, у результаті чого підвищується роль емпіричних досліджень щодо перевірки існуючих теорій та створень нових.

Сучасна система антимонопольного законодавства України включає в себе сукупність нормативних актів. Перш за все, це Конституція України, Господарський кодекс від 16 січня 2003 р., Закони України «Про Антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 р., «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р., «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р., інші нормативно-правові акти, прийняті відповідно до цих Законів [12].

Монопольним визнається становище підприємця, частка якого на ринку певного товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції. Монопольним також може визнаватися становище підприємця, частка якого на ринку певного товару становить 35 або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам.

Монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання – «становище суб'єкта господарювання на ринку, яке дозволяє йому самостійно або разом з іншими суб'єктами господарювання визначати умови обороту товарів на ринку завдяки тому, що

суб'єкт господарювання: не має на ринку товару жодного конкурента або не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин; є одним із двох чи більше суб'єктів господарювання, що діють на ринку товару, якщо між ними немає конкуренції або є незначна конкуренція, і при цьому вони (разом узяті), не мають на ринку товару жодного конкурента або не зазнають значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин» [9].

Монопольним (домінуючим) вважається також становище кожного з кількох суб'єктів, якщо стосовно них виконуються такі умови:

– сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50 відсотків;

– сукупна частка не більше ніж п'яти суб'єктів, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 70 відсотків – і при цьому вони не доведуть, що стосовно них не виконуються умови ч. 4 ст. 12 Закону України «Про захист економічної конкуренції».

Відповідно до ч. 4 зазначеної статті 12 вважається, що кожен із двох чи більше суб'єктів господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо стосовно певного виду товару між ними немає конкуренції або є незначна конкуренція і щодо них, разом узятих, виконується одна з умов, передбачених частиною 1 даної статті.

Монопольне становище суб'єктів підприємництва на ринку визначається Антимонопольним комітетом України відповідно до Методики визначення монопольного становища підприємців на ринку, яку затверджено розпорядженням Антимонопольного комітету України від 10 березня 1994 р. № 1-р [9].

Основною передумовою побудови ефективного ринку вважається конкуренція. Тому одним з перших етапів реформування народного господарства України після проголошення незалежності у 1991 році стало становлення конкурентних відносин в економіці за рахунок реформування монополізованої одержавленої власності у процесі приватизації. У 1991 році частка монопольного сектора становила 100%, у 2001 році частка монопольного сектора зменшилась до 40%. Однак приватизація очікуваного піднесення економіки не дала – сталася зміна власників підприємств, монополія перетворилася з державної у приватну, але все пройшло без зміни методів управління. На деяких ринках в Україні під час приватизації була неможлива структурна демонополізація. До них належать ринки машинобудівної, металургійної, хімічної, нафтохімічної, спиртової та лікеро-горілчаної продукції. Ця ситуація обумовлена специфікою перелічених галузей промисловості – їх високою фондомісткістю і обмеженістю використовуваних ресурсів.

З розвитком галузей, для яких характерні продуктова чи технологічна спеціалізація і високий ступінь централізації управління, в українській економіці відбувається не тільки зростання економічної концентрації. Виникають тенденції до монополізації – досягнення домінування чи олігопольного стану в галузі. Таким чином існує потреба у пошуку шляхів оптимізації управління діяльністю природних монополій з урахування їх структури, що останнім часом, ускладнилась. Це у повній мірі відноситься до монополії у сфері житлово-комунального господарства в Україні. На нашу думку, за умов наявності ефективно працюючих об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) в Україні виникне можливість створення дієвої альтернативи вітчизняній природній монополії ЖКГ [8].

Можливо доцільним буде створення на ринку ЖК послуг ситуації взаємодії природної монополії продавця послуг і монополії покупців. За такої ситуації ні монополіст, ні монополіст не можуть змусити один одного до вигідних тільки для себе дій в односторонньому порядку. Єдине, що їм залишається, – домовитись.

Описана вище ситуація може бути реалізована, якщо в Україні сприяти подальшому

збільшенню кількості ОСББ. За певної їх кількості, вони зможуть отримати моносонічну владу, що змусить природну монополію – ЖКГ, встановлювати взаємовигідні ціни на послуги та забезпечувати відповідну якість.

Пропозиція щодо створення альтернативи ОСББ призведе до зниження рівня організованості споживачів. Тобто ЖКГ збереже монополію, а споживачі внаслідок неорганізованості, будуть створювати сприятливі для нього умови – конкурентний ринок споживачів. Тобто монополіст буде мати змогу встановлювати вигідні для себе умови, а споживач – ні. Тим більш, що ЖК послуги є специфічними, вони є життєво важливими для людини, від надання більшості з них неможливо відмовитись, їм немає альтернативи (послуги заміни) і т. ін.

Будемо вважати, що сегмент ринку – промислові підприємства – споживачі ЖК послуг є моносонією. Іншим сегментом будуть ОСББ, створені в Україні. Разом вони і створюють моносонічний ринок споживачів ЖК послуг.

На основі статистичних даних щодо споживання води в Україні, можливо виокремити такі групи споживачів:

- населення (на побутові цілі);
- підприємства, установи та організації (на господарсько-побутові цілі);
- інші споживачі.

Для визначення оптимальної частки ОСББ використаємо індекси Харфінделя-Хіршмана (IXX). Приймаючи $IXX = 1800$, можливо визначити частку населення, об'єданого у ОСББ, щоб на ринку була монополія. У даному випадку цю частку будемо вважати умовою існування мінімального рівня моносонії. Результати розрахунків наведемо у таблиці 1.

Таблиця 1 – Визначення умов створення моносонії споживачів на ринку ЖК послуг в Україні

Рік	Відпущено споживачам, тис.куб.м води	У т.ч. населенню, тис. куб.м	Питома вага води, отриманої населенням, %	У т.ч. підприємств ам, установам, організаціям на господарсько-побутові цілі, тис.куб.м	Питома вага отриманої підприємствами води, %	Питома вага інших споживачів, %	Питома вага ОСББ, %
2009	2075056	1564315	75,4	347160	16,7	7,9	34,57
2010	2033843	1519829	74,7	343619	16,9	8,4	34,06
2011	1947766	1461720	75,0	336308	17,3	7,7	34,28

Таким чином, ринок споживачів ЖК послуг стане моносонічним за умови, якщо 35% власників житла об'єднуються у ОСББ. Це мінімальний рівень, що дозволить ліквідувати конкурентний ринок споживачів та змусить природну монополію йти на компроміс у ціноутворенні та якості ЖК послуг. В міру збільшення цієї частки, можливості ОСББ захищати свої інтереси на ринку ЖК послуг, збільшуються. З урахуванням того, що за офіційними даними станом на початок 2013 року в Україні 23% житлового фонду знаходилось у складі ОСББ, для створення моносонії цього недостатньо.

У таблиці 2 наведені результати аналізу динаміки створення ОСББ в Україні. Як бачимо, наявне певне, на наш погляд, штучне прискорення темпів зростання кількості ОСББ в Україні. Якщо у 2004 році до складу ОСББ входило 3,8% житлового фонду, то у

2007 році – 9%. На перший погляд, з урахуванням темпів зростання кількості ОСББ в Україні (табл. 2), створити мінімальну кількість ОСББ, щоб існувала моносонія покупців, цілком можливо впродовж одного року.

Таблиця 2 – Динаміка створення ОСББ в Україні

Рік	Кількість ОСББ, що повинно функціонувати відповідно до Програми реформування ЖКГ України	Кількість створених ОСББ, од.	Кількість функціонуючих ОСББ, од.	Темп зростання кількості ОСББ, %
2003		750	2934	
2004		853	3785	129,00
2005		551	4336	114,56
2006		1010	5376	123,99
2007		1638	7014	130,47
2008		7236	14250	203,17
2009				
2010	11215			
2011	14580			
2012	20140			
2013	32950			
2014	45530			

Але необхідно враховувати, для існування моносонії необхідно не просто існування окремих, дрібних ОСББ, що у сукупності складають 35%. Необхідно щоб серед 35% ОСББ був взаємозв'язок, існували взаємовідносини, що забезпечують можливість організованих, узгоджених дій. Тільки за таких умов буде створено ефективну моносонію покупців.

Наявність окремих, дрібних ОСББ моносонію не створить. В деякій мірі наявність окремих ОСББ зменшить масштаби конкурентного ринку покупців для природної монополії – ЖКГ, але моносонія, як альтернатива монополії продавців ЖК послуг, створена не буде.

Таким чином, важливим є питання визначення розмірів ОСББ та можливості створення достатнього рівня їх організації, що забезпечить можливість узгоджених дій по відношенню до природної монополії – ЖКГ.

Висновки з проведеного дослідження. Основною метою антимонопольного регулювання є забезпечення умов для ефективного функціонування ринкової системи. Дія ринкової конкуренції, вільного ринку породжує монополію, що змінює умови конкурентної боротьби і створює загрозу безпеці економічної системи. В практиці антимонопольного регулювання застосовується близько двадцяти основних показників наявності монопольного становища у підприємства. Основними показниками, що характеризують рівень концентрації на галузевому ринку (рівень ринкової влади), є індекси концентрації, Харфинделя-Хіршмана, Хана і Кея, Джинні, Холла-Тайдмана, показник дисперсії й ентропії ринкових часток. Проведений аналіз основних показав, що кожний з них має свої переваги і недоліки. Але жоден з них не забезпечує можливість оцінки загрози безпеці економічної системи. Ця проблема, на нашу думку, є перспективною для подальших досліджень.

Можливість застосування індексів Харфинделя-Хіршмана для управління конкурентною ситуацією на ринку продемонстровано на прикладі ринку житлово-комунальних послуг. Доведена важливість визначення розмірів ОСББ та можливості створення достатнього рівня їх організації, що забезпечить можливість узгоджених дій щодо природної монополії – ЖКГ. Для визначення мінімальної кількості ОСББ, що

дозволить вважати ринок споживачів житлово-комунальних послуг – монополією використано індекс Харфінделя-Хіршмана. Встановлено, що частка організованих ОСББ повинна складати не менше 35% від їх загальної кількості.

Список використаних джерел:

1. Бень Т. Методи визначення рівня монополізму на ринках промислової продукції / Т.Бень, В.Сиченко // Економіка України. – 1999. – №3. – С.36–41.
2. Точілін В.О. Формування функціонально ефективної моделі ринку: конкуренція та бар'єри, ринкова влада і державне регулювання / В.О.Точілін, В.В.Венгер. // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №2(92). – С.23-38.
3. Задорожная Н.В. Предприятие на монопольном рынке / Н.В.Задорожная // Экономика предприятия. – 2001. – №1. – С.70-96.
4. Костусев А. Конкурентная политика в Украине : [монография] / Костусев А. – К.: КНЕУ, 2004. – 310 с.
5. Антимонопольна діяльність / В.Д.Лагутін, Л.С.Головка, Ю.І.Крекул та ін.; За ред. проф. В.Д.Лагутіна. – К.:КНЕУ, 2005. – 580 с.
6. Черненко С.О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні : [монография] / Черненко С.О. – К.:КНЕУ, 2006. – 560 с.
7. Горошкова Л.А. Механізми підвищення економічної безпеки чорної металургії: [монография] / Л.А. Горошкова. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – 418 с.
8. Волков В. П. Логістика нерухомості у житлово-комунальному господарстві : [монография] / В. П. Волкова, Л.А.Горошкова. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – 645 с.
9. Розпорядження Антимонопольного комітету України від 5.03.2002 № 49-р. «Про затвердження методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.ua/cgi-bin/lows/main.cg?ureg=2132-12 // Офіційний вісник України. – 2002. – №14. – С.396.
10. Перваков О.С. Аналіз можливостей застосування показників ринкового домінування для оцінки загрози економічній системі / О.С.Перваков // Наука й економіка. – 2009. - № 4(16). – Т.2. – С.178-181.
11. Формування галузевих ринків України: перехідний період /За ред. В.О.Точіліна. – К.:Фенікс, 2004. – 332 с.
12. Закони України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №12. – С.1-64.

Ключові слова: ринкова влада, показники, конкуренція, монополія, антимонопольне регулювання, рівень монополізму, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, житлово-комунальне господарство

Ключевые слова: рыночная власть, показатели, конкуренция, монополия, антимонопольное регулирование, уровень монополизма, объединение совладельцев многоквартирных домов, жилищно-коммунальное хозяйство

Key words: market power, indexes, competition, monopoly, anti-trust regulation, monopolistic level, association of the co-owners of multiroom houses, housing and municipal services